

A csongrádi zsidóság élete az első világháborúban a hitközségi közgyűlések jegyzőkönyvének tükrében

Fodor Péter *

* Csongrádi Információs Központ Csemegi Károly Könyvtár és Tari László Múzeum

Kulcsszavak

izraelita hitközség
jegyzőkönyv
Csongrád

Jewish community
record
Csongrád

Absztrakt

A csongrádi izraelita közösség hitközségi üléseinek 1883-1919 közötti jegyzőkönyvei a második világháború végi zűrzavarban kerülhetettek a szegedi hitközség könyvtárába. Ebben a hitközség első világháborús életét is érintő fontos eseményekről kaphatunk képet, melyből egyértelműen világossá válik, hogy e kis közösség maradéktalanul kiállt az uralkodóház és a háborús erőfeszítések támogatása mellett. Elég csak arra gondolnunk, hogy a meggyilkolt Ferenc Ferdinánd és felesége lelki üdvéért gyászistentisztelet tartottak, vagy arra, hogy a hitközség vagyonából tízezer koronát jegyeztek hadikölcsönként.

A 2016-os Múzeumi kutatások Csongrád megyében című felolvasóülésen jelenlévő Ábrahám Vera – a Szegedi Zsidó Hitközség Birnfeld Sámuel Könyvtárának könyvtárosa – hívta fel a figyelmemet arra, hogy több csongrádi vonatkozású dokumentum is található náluk, többek között a Csongrádi Izraelita Hitközség közgyűlésének 1883 és 1919 közötti jegyzőkönyvei. Ezek révén e kis közösség 1914-1919 közötti életébe is betekinthezünk.

Tanulmányom célja elsősorban az, hogy a lehetőségekhez mérten bemutassa egy kis közösség megpróbáltatásait az addig soha nem látott, az élet minden területét átszövő háborús konfliktusban, s egy kicsit emlékezzünk is a száz évvel ezelőtt véget ért világégésre.

Érdeemes megemlíteni, hogy a jegyzőkönyv elején egy 1902. május 26-án írott bevezető olvashatunk „A csongrádi izraelita hitközség által kezelt hagyományok jegyzéke” címmel, melyben Büchler Márton rabbi és Kohn Mór hitközségi pénztárnok leírják, hogy 1858. július 30-án Sváb Jakab száz forintot hagyott a hitközségre. Ennek kamataiból a rászoruló zsidó gyermekek tankönyv- és írószerellátását kívánta fedezni, hozzátevé, ha túl sok lenne az igénylő, akkor a tanulmányi eredmény és a magaviselet alapján támogassák az arra érdemes tanulókat. A jegyzék végén Sváb Jakab adományozó gyermekeinek rendelkezése alapján az alapítvány több, mint kétezer

korona értékű alapítványi összegét egy új iskola építésének céljára kívánták fordítani. A kis közösség életére folyamatosan jellemző, hogy jószolgálati tevékenységet folytattak. Erre jó példa az Izraelita Nőegylet tevékenysége is, melynek történetét eddig még nem dolgozták fel.¹

A továbbiakban a hitközségi ülések jegyzőkönyveit olvashatjuk 1883. július 14-től 1919. október 26-ig. A jegyzőkönyvekben a dátumot követően az elnök, a jelenlévő tagok, a jegyző és a tollnok megnevezése után a különböző ügyek tárgyalására térnek rá. Ilyen például egy felhívás a hitközség elnökének részéről 1883. július 14-én, hogy az istentisztelet közben a jelenlévő hívek egy része miért marad ülte, amikor Ferenc Józsefért szóló könyörgést mond a kántor.²

Az első világháború kitörésére az 1914. június 28-i Ferenc Ferdinánd és neje elleni halálos merénylet szolgáltatta az ürügyet, melynek eredményeként július 28-án az Osztrák-Magyar Monarchia hadat üzent Szerbiának. A július 5-i közgyűlésen dr. Buk Herman elnök – s ebből is látszik, mennyire volt a zsidóság lojális az uralkodóházhoz – megemlékezett a szarajevói merényletben meggyilkolt trónörökös párról: „[...] a szörnyű csapásról, mely Magyarországot érte”, „[...] s az elhunyt trónörökös pár lelki üdvéért istentisztelet tartassék.” Erre az összes hivatalos személyt és egyesületet meghívták.³ Az augusztus 31-i közgyűlésen – amikor már javában dúlt a háború

– szintén Buk Herman elnökölt, aki tulajdonosa volt 1914-ben a könyvtár jelenlegi épületének. Elrendelték, hogy „[...] a jelenlegi háború egész tartama alatt minden este fegyvereink győzelméért könyörgések mondassanak.”⁴

Az 1915-ös költségvetést már 1914. november 1-jén elfogadta a közgyűlés.⁵ A november 15-i ülésen azon vitakozott a testület, hogy kétezer helyett tízezer korona hadikölcsönt jegyezzenek, ezzel is támogatva a háború költségeit. Szendrői László tag nézete szerint: „...a csongrádi izraelita hitközségnek a jelen esetben meg kell magát erőltetnie és bármilyen nehezére esik is, de 10000 koronán alól nem jegyezhet...”⁶ Válaszul Szendrői felvetésére Buk elnök kijelentette, hogy a hitközség anyagi helyzete miatt indítványozott csak kétezer koronát, ám miután hazafias cselekedetről van szó, ő eláll a kétezer koronás jegyzéstől, és támogatja Szendrői László javaslatát, amit egyhangúlag meg is szavazott a hitközség.

További támogatásokat is megszavaztak: a december 15-i ülésen úgy döntöttek, hogy „... az egyik ezüst Tóra dísz az Augusztá-alapnak elküldetett, mely küldeményért az Augusztá-alap hálás köszönetét nyilvánította a hitközségnek.”⁷ Az Augusztá-alap Augusztá Mária Lujza hercegnő, Ferenc József unokájának védnökségével alakult. Közadakozást gyűjtöttek a civil lakosságtól a háborús segélyezésre (Wikipedia 2018).

A közgyűlés ugyanezen a napon foglalkozott Laufer Izsó metsző és előimádkozó kérelmével, aki az országos sorozóirodától kérte felmentését a katonai szolgálat alól. A hitközség ezt természetesen pártolta, amihez a hadügyminiszter, Hazai Samu (született izraelitaként Kohn Sámuel néven) közbenjárását is kérték.⁸

Figyelemreméltó, hogy a jegyzőkönyv szerint 1914. december 15. után csak 1915. június 29-én tartottak ülést a hitközség vezetőségének tagjai. Az izraeliták egymás iránti szolidaritása és segítése abban is megnyilvánult, hogy Hódi József hadbavonult ekkor már 175 koronával tartozott a hitközségnek, amit a háború eleje óta tartó hadiszolgálat miatt a közgyűlés eltörölt. Ugyanígy járt el Grünwald Izidor ügyében is. Vagyonosabb személyek esetében a tartozások törlesztését a háború végéig felfüggesztették. Hasonló döntése a testületnek, hogy: „a kórházban kezelt zsidó vallású katonák részére fejenként minden második héten 2 K [korona] utaltatott ki.”

A fokozódó anyagi nehézségek miatt szintén ekkor döntöttek arról, hogy a hitközség három évig nem alkalmaz állandó, főállású rabbit.⁹

A csongrádi hitközség nem feledkezett meg az ország más területein élő hittestvérek megsegítéséről sem, még ha kis összeget tudott is ilyen célokra áldozni. Az 1916. március 5-i ülésen az Országos Magyar Izraelita Közalap kérelmére az cári sereg által feldúlt Kárpátok területén lerombolt zsidó iskolák felépítéséhez húsz koronával járult hozzá.¹⁰

A szeptember 4-i ülés jegyzőkönyvéből megtudhatjuk azt is, hogy a háború akadályozta a hitközségi élet zavartalan működését. Ekkor „Schranz Ignác gondnok kéri a közgyűlést, hogy miután most Bloch Adolf bevonulása folytán egyedül van, és azonkívül állandóan gyengélkedik, egy kisegítő gondnok választassék.” Ezért a közgyűlés Klein Miksát egyhangúlag megszavazta kisegítő gondnoknak.

Ugyanezen a napon Buk elnök bejelentette, hogy a román betörés miatt a zsidó hittestvéreknek is menekülniük kellett, közülük Csongrádra is érkeztek, így ellátásuk a hitközség kötelessége. Több hitközségi tag saját házába fogadott be egy-egy menekült családot.¹¹

Laufer Izsó kántornak is katonai szolgálatra kellett bevonulnia, így 1917. augusztus 12-én a közgyűlésnek döntenie kellett az előimádkozó ideiglenes személyéről.¹² Más hitközségek tisztségviselőinek is be kellett vonulni, erre jó példa a szomszédos Szentés hitközségi pénztárnoka, Váradi Miksa, aki még kitüntetést is kapott (Harsányi 1970: 99).

Október 14-én az elnök bejelentette, hogy a Ferenc József Rabbiképző Intézetnek 249,6 koronát gyűjtöttek. Ugyanekkor az elnök azt is tudatta a gyűléssel, hogy ebben az évben hatszáz korona államsegélyben részesültek. Ezen az ülésen a hitközség megoldatlan személyi ügyeit is tárgyalták, mivel Laufer Izsó kántor katonai szolgálatban volt, ám az ő teendőit a hetven éves Kluger Jakabnak kellett ellátni. Vida Sándor indítványozta, hogy „Szendrői László és Kohn Mór részvételével küldöttség menjen a megyei főispán úrhoz, hogy Laufer Izsó felmentessék, mert teljes lehetetlenség, hogy Kluger Jakab, ki már 70 éves ember, el tudja látni a teendőket.”¹³

A háborús viszonyok miatt a hitközség pénzügyi nyilvántartásait a számvizsgáló bizottság nem vizsgálta 1914 óta, ezért Buk elnök 1919. február 11-én „[...] felkérte Kämpfner Vilmos és Berényi Lipót tagokat, hogy a hitközség összes könyveit vizsgálják át”¹⁴ Berényi Lipót ugyanekkor elkészített egy kimutatást, hogy a világháború ideje alatt „[...] hány csongrádi zsidó vallású teljesített katonai szolgálatot és milyen beosztással, melyből megállapítást nyert, hogy a 400 lélekszámot tevő híveinkből 104 volt katona, ez a kimutatás ma nem fontos, mert erről mindenkinek van tudomása, de az utókor részére fontos adat lesz.”¹⁵ Az 1929-ben szerkesztett Magyar Zsidó Lexikon – melyben Csongrádról az Országos Bizottságban dr. Vida Sándor hitközségi elnök, az Országos Szerkesztőbizottságban Berényi Imre vett részt – szerint Csongrád izraelita lakosai közül tizenketten haltak meg az első világháborúban (Ujvári 2000: 184). A valamivel népesebb Szentesen húszan haltak hősi halált a zsidóság tagjai közül (Harsányi 1970: 99).

1919. február 16-án hitközségi választásokat tartottak, melyen dr. Vida Sándor elnökölt, dr. Kalmár Zoltán, Barta Márk, Geller Jakab, Klein Ferencz, Fenyő Fülöp, Wolf Miksa, Färber Rudolf, Farkas Dezső, Farkas Mór, Grünwald Ignác, Reisz Herman és

Berényi Lipót részvételével. A megválasztott elnök – korábbi városi főorvos –, dr. Dékány Béla az elnökké való megválasztását nem fogadta el, így dr. Kalmár Zoltán foglalhatta el ideiglenesen, a következő választásig az elnöki széket. Kijelentette: *„Három cél vezérli: a hitélet fejlesztése, a közoktatás előmozdítása és a jótékonyág gyakorlása”*. Kalmár elnök beszédében utalt többek között *„[...] a világháború okozta viharoknak társadalmi és állami törvényekben okozott pusztítására, melyek hatásait elsősorban a zsidósággal szemben éreztették, de éppen ezért tartja legszebb és legférfiasabb kötelezettségének, hogy az ősi hitet minden külső támadással szemben megvédje. Gyermekünknek zsidó szellemben, erkölcsben és szeretetben való nevelését eminens kötelezettségének fogja tartan.”*¹⁶

Március 23-án választották meg az új hitközségi elnököt, aki Kalmár Zoltán lett 26 szavazattal, Buk Herman 10 szavazatot kapott.¹⁷

Április 13-án tartották a következő ülést, itt már érződött a Tanácsköztársaság hatása. Az elnök jelentése szerint *„[...] az állam és egyház szétválása folytán a hitoktatás ezután csak, mint nem kötelező tantárgy szerepelhet. A hitoktató jelentése szerinte ezideig nem mutatkozik, hogy a gyermekek közül valamelyik elmaradt volna a hittanóráról.”*

Az elnök bejelentette, hogy az állam és egyház szétválasztása folytán a hitközség ügyeinek intézése is nehézségekbe ütközik. Ez az időszak nem tartott sokáig, hiszen a Forradalmi Kormányzótanács augusztus elsején megbukott.¹⁸

Összegzésként elmondható, hogy e kis közösség erején felül igyekezett részt venni az első világháborúban. Az emberi és anyagi tényezők szinte maximális igénybevételével példát mutattak más közösségeknek is. Külön kiemelendő, hogy még így is segítséget próbáltak nyújtani – ha szerény mértékben is – rászoruló hittársaiknak is, függetlenül attól, hogy épp saját közösségük tagjáról, vagy a történelmi Magyarország távoli szegleteiben élőkről volt szó.

A további lehetséges kutatásokat tekintve érdemes lenne annak utánajárni, hogy vajon miért telt el a háború ideje alatt akár nyolc hónap is két hitközségi ülés között. S talán egyszer az 1883 előtti és 1919 utáni jegyzőkönyvek is előkerülnek majd.

A hitközség tisztségviselői az első világháborúban, majd az 1919-es választások után a jegyzőkönyvek alapján:

Elnök: *Buk Herman, Kalmár Zoltán.*

Pénztárnok: *Barta Márk.*

Gondnokok: *Gellér Jakab, Klein Ferencz.*

Jegyző: *Berényi Lipót.*

Tagok: *Ausländer Jenő, Báró Géza, Binét Sámuel, Bloch Adolf, Boér Jakab, Ehrlich Mór, Färber Rudolf, Farkas Dezső, Farkas Mór, Fehér Ignác, Fenyő Fülöp, Grósz Arnold, Grünwald Ignác, Holló Adolf, Kämpfner Vilmos, Klein Miksa, Kohn Mór, Lakos Emil, Lővi József, Reisz Herman, Reisz Jakab, Rosenberg Ede, Schranz Ignác, Szendrői László, Vida Sándor, Weisz Béla, Weisz Herman, Weisz Tivadar, Wolf Miksa.*

IRODALOM

Augusztai Mária bajor hercegné (2018). In: Wikipedia. Elérhető: https://hu.wikipedia.org/wiki/Augusztai_M%C3%A1ria_Lujza_bajor_hercegn%C5%91 Letöltés időpontja: 2018. április 1.

Harsányi, László (1970): A Szentesi Izraelita Hitközség története. In: Scheiber Sándor (szerk.): *A Magyarországi Zsidó Hitközségek Monográfiái 3.* Budapest: Magyar Izraeliták Országos Képviselete.

Ujvári Péter (szerk.) (2000): *Magyar Zsidó Lexikon.* Budapest: Makkabi Kiadó.

FORRÁSOK

Csongrádi Izraelita Hitközség közgyűlésének jegyzőkönyvei 1883–1919

JEGYZETEK

¹ 1902. május 26-i bejegyzés a Csongrádi Izraelita Hitközségi közgyűlések jegyzőkönyvének elején a „csongrádi izraelita hitközség által kezelt hagyományok jegyzéke” megnevezéssel

² 1883. július 14-i hitközségi ülés, 20. sz. határozat

³ 1914. július 5-i hitközségi ülés, 25. sz. határozat

⁴ 1914. augusztus 31-i hitközségi ülés, 27. sz. határozat

⁵ 1914. november 1-i hitközségi ülés, 35. sz. határozat

⁶ 1914. november 15-i hitközségi ülés, 41. sz. határozat

⁷ 1914. december 15-i hitközségi ülés, 47. sz. határozat

⁸ 1914. december 15-i hitközségi ülés, 47. sz. határozat

⁹ 1915. június 29-i hitközségi ülés, 11, 14, 15. sz. határozat

¹⁰ 1916. március 5-i hitközségi ülés, 5. sz. határozat

¹¹ 1916. szeptember 4-i hitközségi ülés, 12, 14. sz. határozat

¹² 1917. augusztus 12-i hitközségi ülés, 2. sz. határozat

¹³ 1917. október 14-i hitközségi ülés, 3, 4, 5, 9. sz. határozat

¹⁴ 1919. február 11-i hitközségi ülés, 2. sz. határozat

¹⁵ 1919. február 11-i hitközségi ülés, 4. sz. határozat

¹⁶ 1919. február 23-i hitközségi ülés, 5, 6. sz. határozat

¹⁷ 1919. március 30-i hitközségi ülés, 21. sz. határozat

¹⁸ 1919. április 13-i hitközségi ülés, 23, 24. sz. határozat

Csongrád Jewish life in the First World War in the light of the Israelitic Community sessions' records

Péter Fodor

The records of the Csongrád Israelitic community's sessions between 1883-1919 could have gotten into the parish library of Szeged during the chaos of the World War II. These documents can help us to get a picture of the important events affecting the life of the Jewish community in World War I. The descriptions can make it clear that this small community completely supported the dynasty and the wartime forces. Suffice is to think that the murdered Ferdinand Ferdinand and his wife had been mourned by spiritual salvation or that 10 thousand crowns were subscribed as war-loan of the community's possessions.